

MUUTAMA SANA LAUSEOPISTA

Tapani Kelomäki avasi Virittäjässä 1/1999 keskustelun lauseopin tutkimuksen ja opetuksen pohjimmallisista kysymyksistä. Kelomäki (1999: 52-53) näkee neljä ongelmaa nykyisessä tilanteessa.

1. Teoriat muuttuvat nopeasti abstraktimpaan ja mutkikkaampaan suuntaan ja muutoksesta on seurannut koulukuntaistuminen.

2. Tutkimusala laajenee kirjoitetusta yleiskielestä muihinkin kielimuotoihin, ja tämä saattaa tuottaa ongelmia tiukoille teorioille.

3. »Minua [Kelomäkeä] on viime aikoina usein oikaistu, kun olen puhunut formalisteista tai formaalista lingvistiikasta: pitäisi sanoa teoreettinen lingvistiikka. [—] Oikaisuut eivät selvästikään ole olleet pelkästään teoreettisia.»

4. Lauseopin yliopisto-opetus on hämmennyksen tilassa, ja opiskelijat usein keskeyttävät, vieroksuvat alaa ja kokevat lauseopin kurssit usein irrallisiksi muusta opetuksesta.

Esitän seuraavassa näkemykseni näistä asioista. Ensin käsittelen ongelmaa 3, sitten muita ongelmia. En kuitenkaan puutu niihin Kelomäen kirjoituksen osiin, jotka on omistettu Irja Alhon joustavaa kieliooppia käsittelevän artikkelin kritiikkiin, koska siihen on sopivin vastaamaan Irja Alho itse.

Erityisesti Kelomäki keskittyy ongelmaan 3 eli vastaamaan niille kollegoille, jotka ovat häntä oikaisseet käyttämään termiä *teoreettinen lingvistiikka* termin *formaalinen lingvistiikka* asemesta. Koska oikaisijoita ei ole nimetty eikä oikaisemisesta ole kirjallista viitettä, ongelman laajuutta ja luonnetta on vaikea arvioida. Tiedeyhteisön isoimmat ongelmat ovat kuitenkin juuri näitä ilmapiiriin ja yleisesti hyväksytyihin »totuuksiin» liittyviä asioita, joista ei mitään kirjallista viitettä voi antaa. Esitettyä ongelmaa ei siis ole syytä vähätellä.

Tässä on kielenhuollon paikka. Käyttäisin termiä *teoreettinen lingvistiikka* viittaamaan tutkimukseen, jonka tavoitteena on kieliteoria, riippumatta tähän teorian laatimiseen liittyvistä taustaoletuksista. Teoreettisen lingvistiikan ulkopuolelle jäisi sellainen tutkimus, jolla on jokin muu (aivan kunnioitettava) tavoite, esimerkiksi käytännöllinen kielenopetus, uhanalaisen kielen aineiston tallentaminen, sanojen ensiesiintymien selvittäminen tms. Raja teoreettisen ja muun lingvistiikan välillä ei ole jyrkkä, koska mihin tahansa tutkimukseen voi liittyä teoreettisesti kiinnostavia piirteitä. Termi onkin mielestäni luonnehtiva eikä arvotava eikä sitä millään järkeenkäyvällä perusteella voi omia tarkoittamaan vain tietynlaista teoreettista tutkimusta.

▷

Termi *formaalinen lingvistiikka* onkin hankalammin määriteltävissä. Usein formaalisella lingvistiikalla viitataan pelkästään kielentutkimukseen, joka pyrkii eksplisiittisyyteen. Joku saattaa tulkita termin vieläkin ahtaammin ja rajata sen tarkoittamaan vain niitä kieliteorioita, joiden formalismi on aukoton looginen järjestelmä tai joiden tavoitteena on saada aikaan tällainen järjestelmä kielenkuvauksen pohjaksi. Toisaalta termillä formaalinen lingvistiikka on yleisesti viitattu ajatussuuntaan, joka korostaa kielijärjestelmän itsenäistä luonnetta, vastakohtana funktionaaliseen lingvistiikkaan, joka mieluummin selittäisi kielijärjestelmän piirteet lähtien jostain kielen käytöstä (viestintä, kasvokkaiskeskustelu, tms.). Niinpä mielestäni termiä formaalinen lingvistiikka käytettäessä on syytä aina erikseen kertoa, mitä sillä kulloisessakin yhteydessä tarkoitetaan.

Muut Kelomäen mainitsemat ongelmat jäävät hänen keskustelunavauksessaan vähemmälle. Muutama sana niistäkin lienee paikallaan. Ongelman 2 (lauseopin tutkimus laajenee kirjoitetun yleiskielen ulkopuolelle) ongelmallisuutta en tosin ymmärrä, joten sanon siitä vain lyhyesti. Harmihan olisi, jos vain kirjoitetun yleiskielen syntaksia tutkittaisiin. Teorian »tiukkuus» on itse asiassa tutkijan asenne kielen kuvaukseen, eikä se muutu vaikka tutkittavana olisi vapaata kieltä standardikielen sijaan.

Syntaksi tosiaan on — varsinkin generatiivisessa perinteessä — kehittynyt abstraktimmaksi ja mutkikkaammaksi. Olen itsekin argumentoinut eri yhteyksissä syntaksin turhaa mutkikkautta vastaan. Mielestäni monet syntaktisiksi luetut ilmiöt, esim. semanttiset roolit, implisiittiset argumentit jne. ovat luonteeltaan semanttisia ja niillä on luonteva paikka semanttisessa mutta ei syntaktisessa rakenteessa. Abstraktius ja mutkikkuus on kuitenkin ongelma vain silloin, kun se on turhaa tai antaa kielestä vää-

rän kuvan. Jos tosiseikat kaikesta huolimatta osoittavat, että abstrakti ja mutkikas kuvaus on täsmällisin, niin se on hyväksyttävä ilman pulinoita. Yliopistossa on luonnollisesti pyrittävä antamaan opiskelijoille valmiudet niin abstraktiin ajatteluun kuin lauseopin tutkimuksen kannalta on tarpeen, vaikka abstraktius tuntuisikin vieraalta.

Kelomäen mukaan lauseopin opetus on jonkinlaisessa hämmennyksen tilassa, ja hän vetoaa kokemuksiinsa Helsingin yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksissa. Kelomäki arvelee, että lauseoppi jää opiskelijoille irralliseksi muista opinnoista. Itse en ole kokenut lauseopin opetusta samalla tavalla, joskaan en ole muutama vuoteen sitä Helsingissä opettanut. Oman kokemukseni mukaan lauseoppi on helppo liittää muihin kielen osaluokkiin, esimerkiksi morfologiaan, semantiikkaan ja pragmatiikkaan. Vaikea olisikin opettaa lauseoppia kokonaan näistä asioista erillään. Tietenkään lauseoppi — tai fonologia, morfologia taikka semantiikka — ei ole kaikkien opiskelijoiden mieleen. Ja syystä tai toisesta osa opiskelijoista ei pysty lauseopin asioita kunnolla omaksumaan, vaikka toisille ne eivät tuota erityisiä vaikeuksia. Tällaiseen kuitenkin joutuu yliopisto-opetuksessa jossakin määrin sopeutumaan.

Kelomäen yksi huoli on se, että lauseopin teoriat tapaavat lähteä tunnetuista tosiseikoista ja niissä noudatetaan joitain tiukasti määriteltyjä periaatteita. Hän sanookin Anders Holmbergin ja minun vuonna 1993 toimittamasta syntaksin kirjasta (*Case and other functional categories in Finnish syntax*. Mouton de Gruyter. Berlin) seuraavasti: »Poissaolollaan loistaa mahdollisuus, että jo periaatetta voitaisiin pitää sumeana tai että vaihtoehtoja olisi useita.» Näinhän se varmasti on. Kukaan ei lähettänyt edes arvioitavaksi kirjoitusta, jossa selitys olisi perustunut sumeisiin tai vaihtoehtoisin pe-

riaatteisiin. En osaa tätä kyllä surrakaan. Eksplisiittisiä ja turhasta karsittuja kuvauksia on yksinkertaisesti helpompi arvioida, kehittää ja myös verrata toisiinsa kuin sumeita tai ylettömän rikkaita kuvauksia. Niin suurta sotkua ei olekaan, että paras kuvaus siitä olisi pelkästään: »Sotku.» Paras on pyrkii kuvaamaan sotkeutuneet osat erikseen sekä mahdollisimman yksiselitteisesti ne tavat, joilla osat ovat toisiinsa sotkeutuneet.

Lopuksi haluaisin vastata yhteen Kelomäen yksityiskohtaisempaan väitteeseen, koska se ymmärtääkseni kuvastaa pitkälti sitä käsityseroa, joka meillä kielioopin kuvauksen tavoitteista on. Kelomäki katsoo, että olen mystifioinut periaatteita sanomalla lauseenvastikkeiden temporaalisia suhteita käsittelevässä artikkelissani (Virittäjä 3/1997), että analyysimallini laajentaminen myös finiittilauseisiin voisi selvittää ne yhteydet, »joiden perusteella loppujen lopuksi on katsottu tiettyjen sivulausetyyppien vastaavan tiettyjä infiniittisiä lauserakenteita». Itse en näe tavoitteessani tai edes lauseesani mitään mystifiointia vaan pyrkimystä päinvastaiseen. Tarkoitukseni oli nimittäin kuvata lauseenvastikkeiden ja matriisilauseen temporaalisia suhteita eksplisiittisesti.

Kelomäki kysyy: »Eikö noita semant-

tisia yhteyksiä muka tiedetä ja eikö niitä ole pohdittu ja selvästi sanottu: lauseenvastikkeet ja sivulauseet ovat lähiparagraafeja, usein korvattavissa toisillaan, ja selvimmissä tapauksissa niissä on samat ydinkonstituentit, mutta erilaisia rajatapauksia on useita.» Kyllä, näin on sanottu. Juuri tämä tieto parafrasiudesta herättää uuden kysymyksen: mihin parafrasi perustuu? Toisin sanoen: mitkä ovat näiden lähiparagraafien ne semanttiset piirteet, jotka oikeuttavat usein toisen rakenteen korvaamisen toisella, ja miksei korvaaminen aina onnistu? Tähän kysymykseen vastaaminen edellyttää, että merkitykset kuvataan eksplisiittisesti.

Ilmaus »loppujen lopuksi» viittaa juuri näihin parafrasiuden taustalla oleviin merkityksen piirteisiin, joita olen artikkelissani yrittänyt pieneltä osalta houkutella näkyviin. Omasta mielestäni mystifiointia on eksplisiittisyyden välttäminen. ■

URPO NIKANNE

Universitetet i Oslo,

*Institutt for østeuropeiske og
orientalske studier,*

Postboks 1030 Blindern, N-0315 Oslo,

Norge

Sähköposti: *urpon@hedda.uio.no*